

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Суєтнов Євгеній Павлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net
ORCID 0000-0002-4094-444X

doi: 10.21564/2414–990X.153.231605
УДК 349.6

МІЖНАРОДНО–ПРАВОВІ ЗОБОВ’ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Проаналізовано положення основних багатосторонніх і двосторонніх міжнародно-правових договорів України, спрямованих на збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу. Зроблено висновок, що ці питання є одними з найбільш важливих і актуальних на міжнародному рівні, а тому держава, взявши на себе відповідні зобов’язання у зазначеній сфері, має спрямувати свої зусилля на їх належне відображення у національному нормативно-правовому полі, а також їх практичну реалізацію.

Ключові слова: екологічне право; міжнародне екологічне право; міжнародно-правові зобов’язання; екосистема; збереження та відновлення природних екосистем, екосистемний підхід.

Суєтнов Е. П., кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой экологического права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID: 0000-0002-4094-444X

Международно-правовые обязательства Украины по сохранению и восстановлению природных экосистем и внедрению экосистемного подхода

Анализируются положения многосторонних и двусторонних международно-правовых договоров Украины, направленных на сохранение и восстановление природных экосистем и внедрение экосистемного подхода. На основании проведенного исследования сделан вывод, что эти вопросы являются одними из наиболее важных и актуальных на международном уровне, поэтому государство, взяв на себя соответствующие обязательства в указанной сфере, должно направить свои

усилия на их надлежащее отображение в национальном нормативно-правовом поле и их практическую реализацию.

Ключевые слова: екологічне право; міжнародне екологічне право; міжнародно-правові зобов'язання; екосистема; збереження і відновлення природних екосистем; екосистемний підхід.

Постановка проблеми. Головною причиною глобальних негативних змін у довкіллі є руйнування та деградація природних екосистем як основних структурних одиниць біосфери. З огляду на це питання їх збереження та відновлення у міжнародному екологічному праві належать до найбільш актуальних.

Центральним серед міжнародно-правових актів у цій галузі вважається прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія) Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. [1], спрямована на збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів (ст. 1). У ній міститься визначення екосистеми як динамічного комплексу угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, що взаємодіють як єдине функціональне ціле (ст. 2), наводяться обов'язки Сторін зі збереження і відновлення природних екосистем. Зокрема, вони зобов'язані сприяти захисту екосистем, вживати заходи з їх реабілітації і відновлення, запобігати впровадженню, контролювати чи знищувати загрозливі для екосистем чужорідні види (пункти «d», «f» і «h» ст. 8) тощо.

Основою для діяльності в рамках Конвенції визнано екосистемний підхід, який являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі. Цей підхід ґрунтується на науковій методології, яка охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи структури, процеси, функції та взаємозв'язки між організмами і навколишнім середовищем, та визнає, що люди з усім їхнім культурним різноманіттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем (розділ «А» додатку до рішення V/6, прийнятого на п'ятій нараді Конференції Сторін Конвенції у м. Найробі (Кенія) з 15 по 26.05.2000 р. [2]).

Надзвичайно важливою подією у сфері міжнародно-правових зобов'язань України була ратифікація 29.11.1994 р. Конвенції про охорону біорізноманіття [3]. Із цього моменту Конвенція стала частиною національного законодавства, а тому всі її положення зобов'язального характеру зі збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу визнані обов'язковими для виконання. І хоча цей акт має пріоритетне значення у зазначеній сфері, оскільки і є першим і єдиним міжнародним договором, який використовує цілісний, екосистемний підхід до збереження та сталого використання біорізноманіття [4, с. 2], слід зауважити, що відповідні зобов'язання України передбачені й у низці інших міжнародних документів, які в різні часи були погоджені Верховною Радою України шляхом підписання, ратифікації,

затвердження, прийняття, приєднання або іншим чином та положення яких мають бути ґрунтовно проаналізовані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти цієї проблематики висвітлюються у працях багатьох вітчизняних учених у галузі екологічного та міжнародного права, серед яких В. І. Андрейцев (V. I. Andreitsev), Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova), А. П. Гетьман (A. P. Getman), М. А. Дейнега (M. A. Deineha), М. В. Краснова (M. V. Krasnova), Н. Р. Малишева (N. R. Malysheva), М. О. Медведєва (M. O. Medvedieva), В. В. Носік (V. V. Nosik), Е. В. Позняк (E. V. Pozniak), А. К. Соколова (A. K. Sokolova), О. М. Спектор (O. M. Spektor), Ю. С. Шемшученко (Yu. S. Shemshuchenko) та ін., проте цілком очевидно, що вона потребує додаткового та комплексного дослідження. Тож **метою** цієї **статті** є аналіз основних міжнародних договорів України, які закріплюють зобов'язання щодо збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Однією з перших багатосторонніх міжнародно-правових угод, до яких приєдналась Україна після проголошення незалежності, є Договір про Антарктику, укладений у Вашингтоні (США) ще в 1959 р. [5] (рік приєднання України – 1992 р. [6]). Як частина Системи Договору про Антарктику, з метою збереження довкілля цього регіону 20.05.1980 р. у м. Канберрі (Австралія) була прийнята Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики [7] (Канберрська конвенція), до якої наша держава приєдналась у 1994 р. [8].

За словами І. П. Дудикіної (I. P. Dudykina), Канберрську конвенцію зарубіжні правознавці коректно вважають «модельним» міжнародним договором, що передбачає екосистемний підхід до збереження живих природних ресурсів. Д. Фрістоун (D. Freestone), наприклад, кваліфікує режим морських біоресурсів, установлений нею, як «модель екологічного (ecological) підходу». Дійсно, вже в преамбулі цієї Конвенції визнається важливість «захисту цілісності екосистеми морів, що омивають Антарктиду» та необхідність розширення «знань про морську екосистему Антарктики». На відміну від Договору про Антарктику, район дії якого простягається між південним полюсом та паралеллю 60 градусів південної широти, Канберрська конвенція поширюється і на цей район, і за його межі, відносячи «до антарктичних морських живих ресурсів» ті, які знаходяться й у районі між названою паралеллю і лінією «Антарктичної конвергенції» (п. 1 ст. 1) [9, с. 97].

У Конвенції проголошено принципи збереження морських живих ресурсів, відповідно до яких має здійснюватися промисел та пов'язана з ним діяльність: а) запобігання скороченню чисельності виловлюваної популяції до рівнів, нижчих від тих, які забезпечують її стійке поповнення; б) підтримання екологічних взаємозв'язків між виловлюваними, залежними від них і пов'язаними з ними популяціями морських живих ресурсів та відновлення виснажених популяцій; с) запобігання змінам або зведення до мінімуму небезпеки змін у морській екосистемі (ч. 3 ст. 2). Уся ця стаття та Конвенція в цілому, як заува-

жують М. М. Кухарев, Ю. В. Корзун і М. М. Жук (N. N. Kuharev, Ju. V. Korzun, N. N. Zhuk), зорієнтовані на регулювання промислу з умовою максимального збереження екосистеми Антарктики. Така спрямованість уперше у світовій практиці регулювання промислу була проголошена як екосистемний підхід до управління [10, с. 42].

Аналізуючи Канберрську конвенцію, В. В. Голіцин і О. В. Овлащенко (V. V. Golicyn, A. V. Ovlashhenko) пишуть, що вона стала «першопрохідцем» у справі застосування екосистемного підходу до збереження живих природних ресурсів. Новизна й унікальність цієї Конвенції полягає в першу чергу в її побудові за принципом екосистемного підходу, який нині отримав загальне визнання [11, с. 222]. Так само й Д. К. Бекашев (D. K. Bekjashev) указує, що ця Конвенція стала першим міжнародним договором, який закріпив екосистемний підхід в управлінні рибальством. Для підтвердження своєї думки він наводить слова В. В. Голіцина (V. V. Golicyn), на переконання якого режим морських біоресурсів, установлений Конвенцією, є новою моделлю екологічного підходу, а також погляди інших науковців, які зауважують, що на відміну від інших багатосторонніх угод з рибальства Канберрська конвенція не лише регулює рибний промисел, а й відповідає за збереження екосистеми. Такий «екосистемний підхід», що розглядає весь Південний океан як комплекс взаємопов'язаних екосистем, вирізняє цю Конвенцію серед інших багатосторонніх угод з рибальства [12, с. 184].

У продовження теми охорони екосистеми Антарктики слід зазначити, що 04.10.1991 р. у Мадриді (Іспанія) до Договору про Антарктику був прийнятий Протокол про охорону навколишнього середовища [13] (Мадридський протокол), який поклав на Сторони відповідальність за всеосяжну охорону довкілля Антарктики та екосистем, що залежать від неї і пов'язані з нею, а також визначив Антарктику як природний заповідник, призначений для миру і науки (ст. 2). Україна приєдналась до цього Протоколу у 2001 р. [14].

Як бачимо, на підставі Договору про Антарктику, Канберрської конвенції та Мадридського протоколу Україна визнала екосистемні принципи збереження морських живих ресурсів, за якими має здійснюватися промисел і пов'язана з ним діяльність у районі дії Конвенції, а також принципи наукової діяльності, спрямовані на обмеження негативних впливів на довкілля Антарктики та пов'язані з нею і залежні від неї екосистеми. З метою забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо протидії незаконному, нерегульованому та незареєстрованому промислу риб, зокрема іклячів (родина нототенієвих), 26.09.2002 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 1420 «Про заходи щодо збереження морських живих ресурсів Антарктики» [15].

Так само у 1994 р., як і Конвенцію про охорону біорізноманіття та Канберрську конвенцію, Україна ратифікувала [16] підписану в м. Бухаресті (Румунія) 21.04.1992 р. Конвенцію про захист Чорного моря від забруднення [17] (Бухарестська конвенція), у зв'язку із чим визнала потребу в налагодженні співпраці з іншими державами з метою запобігання забрудненню морського середовища

небезпечними речовинами та відвернення потенційних шкідливих наслідків для морських екосистем. І хоча положення цієї Конвенції, як стверджують В. Великова, С. Виноградов і М. Гвилава (V. Velikova, S. Vinogradov, M. Gvilava), є загальними і розпливчастими та практично не містять посилань на екосистемний підхід, деякі з очевидних її прогалин і недоліків було усунуто шляхом прийняття у 2002 р. Протоколу біорізноманіття [18, с. 1345, 1346].

Дійсно, метою Протоколу про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Бухарестської конвенції від 14.06.2002 р. [19] є підтримання екосистеми Чорного моря в доброму екологічному стані (ч. 1 ст. 1). Україна ратифікувала його у 2007 р. [20], визнавши цією дією важливість контролю за забрудненням Чорного моря для збереження біорізноманіття, підтримання та відновлення функцій екосистеми. Вона взяла на себе зобов'язання забороняти дії, які можуть шкідливо впливати на екосистеми (ч. 1 ст. 5), вживати заходи для викорінення або зменшення чисельності видів, які вже введені, якщо видається, що такі види завдають шкоди чи можуть потенційно завдати шкоди екосистемам (ч. 2 ст. 5), утримуватися від дій, що загрожують екосистемам або біологічним процесам, які сприяють збереженню цих екосистем (п. «а», ч. 1 ст. 8) тощо.

У 1996 р. Україна була визнана правонаступницею [21] щодо участі в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів, прийнятої 02.02.1971 р. у м. Рамсарі (Іран) (Рамсарська конвенція) [22]. Її мета полягає у призупиненні прогресуючого наступу людини на водно-болотні угіддя, визнанні їх ресурсом вагомим економічним, культурним, науковим, рекреаційним значення, збереженні цих угідь з їхньою флорою і фауною шляхом поєднання далекоглядної національної політики зі скоординованою міжнародною діяльністю. Відповідно до Конвенції водно-болотні угіддя – це райони маршів, боліт, драговин, торфовищ або водойм – природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонкуватих або солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує шести метрів. Щодо водоплавних птахів, то це птахи, які екологічно залежать від водно-болотних угідь (частини 1 і 2 ст. 1). У рамках Конвенції створено Список водно-болотних угідь міжнародного значення (Рамсарський список), куди вносяться угіддя з урахуванням їхнього міжнародного значення з погляду екології, ботаніки, зоології, лімнології або гідрології. У першу чергу до цього Списку включаються угіддя, що мають міжнародне значення для водоплавних птахів у будь-яку пору року (частини 1 і 2 ст. 2).

Досліджуючи історію прийняття Рамсарської конвенції, М. Н. Копилов та А. М. Солнцев (М. Н. Корулов, А. М. Солнцев) указують, що на етапі її розроблення вона була спрямована конкретно на охорону водоплавних птахів шляхом створення мережі охоронюваних ділянок, проте у міру вдосконалення її тексту на перший план вийшло завдання охорони водно-болотних середовищ існування, а не видів. За словами вчених, унікальність цієї Конвенції полягає в тому,

що вона ґрунтується на екосистемному підході, бо націлена не тільки на збереження водоплавних птахів, але й визнає водно-болотні угіддя екосистемами, які мають виключно важливе значення для збереження біологічного різноманіття та добробуту людини [23]. У іншій публікації М. Н. Копилов, С. М. Копилов та С. А. Мохаммад (М. Н. Korylov, S. M. Korylov, S. A. Mohammad) стверджують, що ця Конвенція стала першим міжнародним екологічним договором, який встановлює норми щодо збереження конкретного типу екосистем [24, с. 304]. Цю позицію поділяє О. М. Спектор (O. M. Spektor), зазначаючи, що Рамсарську конвенцію в доктрині відносять до одного з перших договірних джерел міжнародного права, яке передбачає захист екосистем [25, с. 277]. Насправді, незважаючи на те, що в тексті цієї Конвенції не згадується не лише екосистемний підхід, а й термін «екосистема», немає сумнівів, що за своєю сутністю вона є міжнародно-правовим документом екосистемного характеру, який присвячено охороні живих організмів (передусім, водоплавних птахів) у нерозривному зв'язку із середовищем їхнього існування (водно-болотними угіддями).

Ураховуючи важливість кліматичних факторів для належного функціонування природних екосистем, з метою досягнення стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему Землі, 09.05.1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку була прийнята ще одна конвенція – Рамкова конвенція ООН про зміну клімату [26], яку в 1996 р. ратифікувала Україна [27]. Унаслідок ратифікації цього міжнародного документа наша держава визнала роль і важливість у наземних і морських екосистемах поглиначів і накопичувачів парникових газів, а також те, що істотне збільшення концентрації таких газів в атмосфері може негативно вплинути на природні екосистеми та людство (преамбула). А тому зобов'язалася здійснювати відповідні заходи, зокрема сприяти раціональному використанню поглиначів і накопичувачів усіх парникових газів, включаючи біомасу, ліси, океани й інші наземні, прибережні та морські екосистеми, сприяти їх охороні, підвищенню якості та співпрацювати в цьому напрямку (п. «d» ч. 1 ст. 4).

До Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 11.12.1997 р. був прийнятий Кіотський протокол [28], ратифікований Україною у 2004 р. [29], а у 2005 р. був затверджений Національний план заходів з реалізації положень Протоколу [30], де серед таких заходів передбачалось розроблення стратегічного прогнозу зміни клімату, наслідків такої зміни для секторів економіки, а також для системи забезпечення життєдіяльності населення та екосистем.

Через три роки після ратифікації Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, у 1999 р., Україна приєдналась [31] до прийнятої 23.06.1979 р. у Бонні (Німеччина) Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин [32] (Боннська конвенція). У ній Сторони, у тому числі й Україна, визнали, що дикі тварини в усьому їхньому різноманітті є незмінною частиною природної системи Землі та повинні бути збережені для блага всього людства (преамбула), а також зобов'язались вживати заходи з метою запобігання загрози зникнення

мігруючих видів, зокрема, сприяти здійсненню досліджень щодо цих видів і співробітничати при цьому, забезпечувати їх охорону та укладати відповідні угоди про їх збереження та регулювання (ч. 2 ст. 2).

У Конвенції вказано, що статус збереження мігруючого виду вважається сприятливим, якщо дотримано такі чотири умови: 1) дані щодо динаміки чисельності виду свідчать, що він протягом тривалого терміну залишається життєздатною частиною тих екосистем, до яких він належить; 2) його ареал не скорочується і таке скорочення є малоймовірним; 3) на сучасному етапі є і в майбутньому буде достатньо середовищ існування для збереження популяції цього виду протягом тривалого періоду; 4) його поширення та чисельність наближаються до рівнів, що склались історично, і в тій же мірі, в якій існують потенційно прийнятні екосистеми і в якій це відповідає невичерпному використанню дикої фауни (п. «с» ст. 1). Характеризуючи положення Боннської конвенції з позицій екосистемного підходу, М. С. Циприс (M. S. Cipris) зазначає, що вона враховує екосистеми й тим самим розглядає види в їх екосистемному контексті [33, с. 150].

Також у 1999 р., але дещо пізніше Україна приєдналась [34] до підписаної 03.03.1973 р. у Вашингтоні Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [35] (Вашингтонська конвенція), яка спрямована на боротьбу з нелегальним видобутком та незаконною торгівлею дикими тваринами і рослинами шляхом встановлення відповідних обмежень на їх експорт та імпорт. На переконання М. Н. Копилова та К. А. Меркулової (M. N. Korylov, K. A. Merkulova), які проаналізували положення цієї Конвенції, необхідність забороняти чи строго контролювати полювання на диких тварин на рівні, який дозволяє їм відновлювати свої популяції, є одним із загально визнаних правил у міжнародному екологічному праві, й, зокрема, тієї його частини, яка стосується питань збереження біоти. У сучасному міжнародному екологічному праві воно знаходить своє втілення в концепціях сталого розвитку та екосистемного управління [36, с. 291].

Приєднавшись до Вашингтонської конвенції, наша держава взяла на себе зобов'язання щодо обмежень у видачі дозволів на експорт зразків будь-якого виду фауни і флори в тому разі, якщо науковий орган визначить, що такий експорт може негативно вплинути на стан екосистеми, де мешкає цей вид (ст. 4). Підтвердженням наявності такого зобов'язання для України можна вважати Постанову Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. № 953 [37], що встановлює порядок видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції (спочатку ця Постанова стосувалась усіх видів, але потім її дія була обмежена осетровими видами риб [38]). У п. 9 цієї Постанови наголошується, що в разі існування потенційної загрози виживанню виду внаслідок міжнародної торгівлі його зразками дозвіл видається за наявності позитивного висновку відповідного наукового органу з питань виконання Конвенції, де зазначається інформація стосовно оцінки рівня

загрози виживанню виду внаслідок запланованого експорту або імпорту зразка, пропозицій щодо доцільності обмеження експорту чи імпорту тощо. Перелік органів, які вправі видавати такий висновок, а також інші організаційні питання визначаються у Постанові Кабінету Міністрів України від 13.12.2000 р. № 1822 [39].

Наступною конвенцією, ратифікованою Україною в 1999 р. [40], є Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р. [41], яка встановила правовий режим і межі морських просторів, що входять до державної території (внутрішні морські води, територіальне море, архіпелажні води), та просторів, що утворюють зони функціональної юрисдикції держав (прилегла зона, континентальний шельф), а також забезпечила міжнародно-правову основу діяльності держав з дослідження та використання морів і океанів та їх ресурсів, у тому числі судноплавство та повітряні перельоти, розвідка та видобуток мінералів, рибальство та перевезення, збереження і захист.

Вивчаючи цю Конвенцію в контексті практики екосистемного підходу до сталого використання моря та його ресурсів, А. Луттенбергер (A. Luttenberger) зауважує, що вона забезпечує правову базу для впровадження екосистемного підходу до всіх видів діяльності, що проводяться в морських районах. І для підтвердження цієї тези вчений посилається на відповідні положення Конвенції. По-перше, на преамбулу, де проголошено, що проблеми океанічного простору тісно взаємопов'язані й мають розглядатися як єдине ціле. По-друге, на ст. 61 «Збереження живих ресурсів», згідно з якою кожна прибережна держава визначає допустимий вилов живих ресурсів у своїй виключній економічній зоні; забезпечує належні заходи зі збереження й управління, з тим щоб стан живих ресурсів у цій зоні не піддавався небезпеці через надмірну експлуатацію; розробляє заходи, спрямовані на підтримку та відновлення популяцій видів, що виловлюються, на рівнях або до рівнів, при яких може бути забезпечений максимальний стабільний вилов, і враховує наслідки для видів, асоційованих із виловлюваними або залежними від них, з метою підтримки та відновлення їх популяцій. По-третє, на ст. 119 «Збереження живих ресурсів відкритого моря», яка закріплює умови визначення розміру допустимого вилову [42].

Схожу думку щодо сутності названої Конвенції висловлює Д. К. Бекашев (D. K. Bekjashev), за словами якого, у ній відсутнє поняття екосистемного підходу, проте наголошено на необхідності захисту вразливих екосистем. Цей договір закріплює вимоги до держав-учасниць вживати необхідних заходів для збереження і захисту морського середовища та раціонального використання його ресурсів на основі взаємозалежності видів (зокрема, ст.ст. 61–67, 119 Конвенції). У цілому ці норми встановлюють застосування екосистемного підходу в управлінні рибальством [12, с. 185]. Так само вважають автори наукової публікації «Про екосистемний підхід до освоєння Світового океану», стверджуючи, що ця Конвенція містить правові рамки для впровадження екосистемного підходу до всієї діяльності, яка провадиться в морських районах [43, с. 183].

Однак у науковій літературі існують і протилежні погляди на це питання. М. Ю. Безденежна (М. Yu. Bezdeniezhna), наприклад, наголошує, що Конвенція ООН з морського права не містить чітких зобов'язань з охорони морських екосистем і передбачає підхід, заснований на «максимально стійкому вилові», що побудований на принципі захисту тільки одного виду. Хоча ця Конвенція й містить згадку про асоційовані види, вона не встановлює чіткого механізму впровадження зазначених положень на практиці. Очевидно, продовжує дослідниця, у нормотворців не було на меті закріплення екосистемного управління в Конвенції і через об'єктивні причини – брак достатніх знань про тонкі екосистемні зв'язки між компонентами екосистеми, оскільки таке управління мало б врахувати всі можливі взаємозв'язки конкретного рибного ресурсу з хижаками, іншими подібними видами та власною здобиччю; вплив погоди і клімату на рибні ресурси; комплексні взаємозв'язки між рибними ресурсами і їх природним середовищем існування [44, с. 97].

Так само й П. А. Гудев (P. A. Gudev) зауважує, що екосистемний підхід ніколи не був складовою частиною Конвенції ООН з морського права, на відміну, наприклад, від Канберрської конвенції. Спроби приписати їй «екосистемну» спрямованість можуть розглядатися виключно як спекулятивні, адже у ній міститься лише одна стаття, де згадується «екосистема». Це ст. 194(5), яка стосується заходів запобігання, скорочення та збереження під контролем забруднень морського середовища: «Заходи, що вживаються згідно із цією частиною, включають заходи, необхідні для захисту і збереження рідкісних або вразливих екосистем, а також природного середовища видів риб та інших форм морських організмів, запаси яких виснажені, піддаються загрози або небезпеці». Упровадження екосистемного підходу передбачає обов'язкове застосування однакових заходів щодо захисту морського середовища та морських живих ресурсів як у зонах національної юрисдикції приморських держав, так і за їх межами. Однак реалізація екосистемного підходу суперечить зональному підходу, який розділяє Світовий океан на різні просторові зони і на якому заснована Конвенція ООН з морського права [45, с. 148–150].

У порівнянні з Канберрською конвенцією, яка слушно вважається «модельним» міжнародним договором у сфері екосистемного підходу, треба визнати, що у Конвенції ООН з морського права екосистемна складова простежується лише у зобов'язанні держав щодо захисту та збереження рідкісних або вразливих екосистем. Однак не слід забувати, що метою прийняття цієї Конвенції, яку часто йменують Конституцією морів, за словами самого ж П. А. Гудева (P. A. Gudev), було розроблення нової просторово-правової ієрархії Світового океану [45, с. 21], тоді як екосистемна складова в ній була відсунута на другий план та виражена лише в окремих положеннях.

Слід зазначити, що 04.12.1995 р. була укладена Угода про виконання положень Конвенції ООН з морського права, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів далеко мігруючих риб та управління ними [46] (ратифікована Україною у 2002 р. [47]), у якій визнана необхідність уникнення

негативного впливу на морське середовище, підтримання цілісності морських екосистем і максимального скорочення ризику довгострокових і необоротних наслідків риболовних операцій (преамбула). Саме з цією метою Україна зобов'язалась оцінювати вплив рибальства, а також інших видів людської діяльності та екологічних факторів на запаси і види, які належать до морської екосистеми, та вживати необхідних заходів щодо збереження та управління ними для підтримки або відновлення популяцій таких видів вище рівнів, на яких їхнє відтворення може наражатись на серйозну небезпеку (пункти «d» і «e» ст. 5).

Ще однією конвенцією, до якої Україна приєдналась у 1999 р. [48], є Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер, яка була прийнята 17.03.1992 р. у Гельсінкі (Фінляндія) [49]. Відповідно до неї для запобігання, обмеження і скорочення транскордонного впливу Сторони зобов'язані вживати заходи, зокрема забезпечувати збереження та відновлення екосистем (п. «d» ч. 2 ст. 2), а також розробляти, стверджувати і здійснювати правові, адміністративні, економічні, фінансові й технічні заходи для забезпечення сприяння сталому управлінню водними ресурсами, включно із застосуванням екосистемного підходу (п. «i» ч. 1 ст. 3). На думку О. Макінтайра (О. McIntyre), ця Конвенція є прикладом зміщення акценту із суто територіального природоресурсного підходу на більш екосистемно орієнтований підхід [50, с. 2], оскільки вона сприяє застосуванню цілісного підходу з урахуванням складного взаємозв'язку між гідрологічним циклом, земельними ресурсами, флорою та фауною, виходячи з розуміння того, що водні ресурси є невід'ємною частиною екосистеми, природним ресурсом, соціальним та економічним благом [51, с. 6].

До цієї Конвенції 17.06.1999 р. був прийнятий Протокол про воду та здоров'я [52], у 2003 р. ратифікований Україною [53]. Його метою є сприяння на всіх відповідних рівнях, як у загальнодержавному масштабі, так і у транскордонному і міжнародному контексті, охороні здоров'я та благополуччю людей на індивідуальній та колективній основі згідно з принципами сталого розвитку шляхом удосконалення управління водними ресурсами, включаючи охорону водних екосистем (ст. 1). Згідно з Протоколом Україна має вживати належних заходів із попередження, контролю та зниження ступеня поширення пов'язаних з водою захворювань у рамках комплексних систем водопостачання для сталого використання водних ресурсів, забезпечення безпечної для здоров'я якості води в навколишньому середовищі та охорони водних екосистем (ч. 1 ст. 4).

У цілях досягнення сталого та збалансованого управління водними ресурсами ріки Дунай 01.06.1994 р. у Софії (Болгарія) була підписана Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай [54]. Україна ратифікувала її у 2002 р. [55], зобов'язавшись посилювати, узгоджувати та координувати всі заходи, націлені на сталий розвиток і охорону навколишнього середовища ріки Дунай, забезпечувати стале використання водних ресурсів для муніципального, промислового та сільськогосподарського напрямків, зберігати та відновлювати порушені екосистеми, а також здійснювати

співробітництво у галузі управління водним господарством, спрямоване на стале управління водою, тобто на сталий та екологічно обґрунтований розвиток, який також спрямований, серед іншого, на уникнення тривалої екологічної шкоди та охорону екосистем (ст. 4).

У цьому ж 2002 р. Україна приєдналась [56] до Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, від 17.06.1994 р. [57], де у Додатку V визнані особливі умови регіону Центральної і Східної Європи, які включають різноманітні форми деградації земель у різних екосистемах регіону (п. «b» ст. 2), та містяться зобов'язання щодо підготовки та імплементації відповідних національних, субрегіональних, регіональних і спільних програм дій, у тому числі стосовно проведення досліджень і розробки щодо певних екосистем в уражених районах (статті 3–5). Для забезпечення виконання Україною Конвенції розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1024-р була схвалена Концепція боротьби з деградацією земель та опустелюванням [58] з метою підвищення ефективності реалізації державної політики щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, визначення пріоритетних завдань, зміцнення інституціональної спроможності та покращення координації діяльності уповноважених органів у відповідній сфері. У результаті її реалізації планується досягнення стратегічних цілей, до яких належить покращення стану уражених екосистем і запобігання поширенню деградації земель та опустелювання.

На засадах Рамсарської конвенції 1971 р., Боннської конвенції 1979 р., а також Конвенції про охорону біорізноманіття 1992 р. 16.06.1995 р. у Гаазі була ухвалена Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів [59], яку Україна ратифікувала так само в 2002 р. [60] та яка спрямована на вжиття скоординованих заходів для підтримки сприятливого статусу збереження вказаних мігруючих видів або відновлення такого статусу (ст. 2). Угода містить три додатки, зокрема таблицю 1, у якій визначено статус популяцій мігруючих водно-болотних птахів. В Угоді передбачено, що Сторони повинні розробляти стратегії збереження середовищ існування перелічених у таблиці 1 популяцій відповідно до екосистемного підходу.

У 2003 р. наша держава приєдналась [61] до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану [62], в якій проголошено, що китоподібні є невід'ємною частиною морської екосистеми, яка має бути збережена заради теперішнього та майбутнього поколінь (преамбула), та яка була прийнята для досягнення та підтримання сприятливого статусу збереження китоподібних (ст. 2). Сторони, у тому числі й Україна, забороняють будь-яке навмисне вилучення китоподібних та вживають необхідних заходів щодо припинення вказаних дій.

Україн важливим міжнародним актом у сфері збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу є Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [63] (Карпатська конвенція), яка була прийнята 22.05.2003 р. у Києві (Україна) та ратифікована у 2004 р. [64].

У пункті 1 ст. 2 Конвенції вказані цілі її прийняття: поліпшення якості життя, зміцнення місцевих економік і громад, збереження природних цінностей і культурної спадщини, а у п. 2 цієї ж статті зазначено, що для їх досягнення Сторони вживають необхідні заходи, підтримуючи, серед іншого, екосистемний підхід. На переконання П. М. Сухорольського (P. M. Sukhorolskyi), екосистемний підхід у Карпатській конвенції забезпечується положеннями щодо: територіальної сфери її застосування, що охоплює весь відповідний гірський регіон; створення та підтримки природоохоронних територій і їх об'єднання у мережі; здійснення науково-технічного співробітництва, у тому числі щодо розуміння функціонування екосистем, тощо [65].

Ратифікувавши зазначену Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання в рамках екосистемного підходу в таких сферах, як: 1) збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття (здійснювати політику, спрямовану на запобігання ввезенню на свою територію неаборигенних видів і поширенню генетично модифікованих організмів, загрозливих екосистемам); 2) просторове планування (проводити таку політику планування, яка спрямована на охорону та сталий розвиток Карпат і їхніх гірських екосистем); 3) стале та інтегроване управління водними ресурсами та річковими басейнами (проводити політику зі збереження природних водостоків, джерел, озер та підземних вод, а також зі збереження та охорони водно-болотних угідь та екосистем); 4) стале сільське й лісове господарство (здійснювати сільськогосподарську політику, враховуючи потреби охорони гірських екосистем); 5) сталий транспорт та інфраструктура (співпрацювати у сфері розробки сталої транспортної політики, яка забезпечує переваги мобільності та доступу в Карпатах, зменшуючи негативний вплив на ландшафти, рослини, тварини та їхні середовища існування); 6) промисловість і енергетика (сприяти застосуванню чистіших технологій виробництва з метою адекватного попередження, реагування та ліквідації промислових аварій і їхніх наслідків, а також охорони здоров'я людей та збереження гірських екосистем); 7) система оцінки/інформації про стан довкілля (здійснювати оцінку ризиків впливу на довкілля та стратегічну екологічну оцінку, враховуючи особливості Карпатських гірських екосистем) (статті 4–8, 10 і 12).

До Карпатської конвенції в різні часи були прийняті Протоколи, де теж відбилися окремі аспекти збереження і відновлення екосистем та впровадження екосистемного підходу. Так, у Протоколі про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття від 19.06.2008 р. [66], ратифікованому у 2009 р. [67], зазначено, що Сторони мають співробітничати з метою запобігання ввезенню чужорідних інвазивних видів, а також вивільненню генетично модифікованих організмів, які становлять загрозу екосистемам (пункти «b» і «с» ст. 1). Метою Протоколу про стале управління лісами від 27.05.2011 р. [68], який наша держава ратифікувала у 2012 р. [69], є сприяння сталому управлінню Карпатськими лісами і їхній охороні в інтересах нинішнього та майбутнього поколінь шляхом, зокрема, проведення Сторонами політики, спрямованої на

посилення ролі лісового сектору в пом'якшенні змін клімату, де особливу увагу слід приділяти пошуку балансу між збільшенням запасів вуглецю в лісових екосистемах, сприянням використанню поновлюваної енергії з деревини та раціональним використанням деревних продуктів (ст. 14). У Протоколі про сталий туризм від 27.05.2011 р. [70], до якого Україна приєдналась у 2017 р. [71], наголошено на необхідності зміцнення співробітництва для розвитку сталого туризму в Карпатах на благо сучасного й майбутнього поколінь з метою отримання найбільших вигод від туризму для покращення біорізноманіття, екосистем, економічного та соціального розвитку (ст. 1), а в Протоколі про сталий транспорт від 26.09.2014 р. [72], ратифікованому у 2016 р. [73], йдеться про зазначені спеціальні заходи із запобігання негативному впливу транспорту на довкілля Карпатського регіону, приміром, водного транспорту на заболочені та прісноводні екосистеми (ст. 11). П'ятим протоколом до Карпатської конвенції є Протокол про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості від 12.10.2017 р. [74] (Україна приєдналась у 2020 р. [75]), який зобов'язав Сторони вживати заходи з охорони і управління традиційними культурними ландшафтами Карпат, у тому числі за наявності цінних гірських екосистем (ст. 9).

Варто зазначити, що засновані на екосистемному підході положення Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і Протоколів до неї поступово впроваджуються в національне лісове законодавство. Так, 23.05.2017 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» [76], яким внесені зміни до Лісового кодексу України [77]. Зокрема, ч. 1 ст. 1 Кодексу, що містить визначення лісу, була доповнена словом «екосистема», і тепер ліс визначається як тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. До того ж ст. 1 Кодексу була доповнена частинами 7–9, які закріпили екосистемні визначення природних лісів, пралісів і квазіпралісів.

Серед останніх та найважливіших багатосторонніх міжнародних договорів, які торкаються питань збереження і відновлення екосистем та впровадження екосистемного підходу, можна назвати Паризьку угоду від 12.12.2015 р. [78], ратифіковану Україною у 2016 р. [79]. Ця Угода, яка була прийнята на зміну Кіотському протоколу, спрямована на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності. Визнаючи важливість забезпечення цілісності всіх екосистем (преамбула), Україна разом з іншими державами зобов'язалася брати участь у процесах планування та реалізації дій з адаптації до зміни клімату, у тому числі у розробці або покращенні планів і стратегій, які можуть включати, зокрема, оцінку наслідків зміни клімату з метою визначення пріоритетних дій, беручи до уваги вразливі верстви населення, місця та екосистеми (ст. 7).

Крім указаних багатосторонніх міжнародно-правових актів, зобов'язання України зі збереження і відновлення екосистем та впровадження екосистемного підходу містяться й у двосторонніх міжнародно-правових угодах. Це, зокрема, угоди між Україною і Канадою, Білорусією, Польщею, Болгарією, Туреччиною, Монголією, Швецією, Марокко, Молдовою, Францією та ін.

Ще у 1995 р. між Україною та Канадою було ратифіковано Угоду [80], де у ст. 9 Сторони визнали глобальне значення захисту навколишнього природного середовища та зобов'язалися активізувати співробітництво в питаннях захисту та збереження на національному і регіональному рівнях вразливих світових екосистем. У підписаній у 2003 р. Угоді з Республікою Болгарією [81] зазначено, що одним із напрямків, за якими здійснюється співробітництво між Сторонами, є охорона та захист лісів, раціональне використання та відтворення лісових екосистем (п. 14 ст. 3). А в Меморандумі зі Швецією, підписаному у 2008 р. [82], проголошено, що його прийняття зумовлене бажанням зміцнити природоохоронне співробітництво та підтримати збалансоване управління природними ресурсами з метою створення стабільних екосистем та покращення життєвих умов (преамбула).

Проте найбільшу кількість зобов'язань екосистемного характеру містить Договір про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова [83], який було ратифіковано у 2017 р. [84]. Він закріплює зобов'язання Сторін здійснювати охорону, використання і управління водними та іншими природними ресурсами та екосистемами на основі комплексного підходу і таким чином, щоб потреби нинішнього покоління задовольнялися без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби (п. «е» ч. 2 ст. 4). До того ж Сторони повинні: утримуватися від усіх дій, які можуть погіршити гідрологічний та гідрохімічний режими, а також гідробіологічний стан вод басейну річки Дністер та пов'язаних із цими водами екосистем (п. «b» ч. 1 ст. 8); забезпечувати дотримання режиму та умов розподілу вод, приділяючи першочергову увагу екологічним попускам для задоволення потреб екосистем (ч. 2 ст. 9); вживати необхідних заходів для запобігання привнесенню у басейн річки Дністер чужорідних видів організмів, здатних завдати екосистемі згубного впливу; вживати заходів з метою усунення штучних перешкод для природної міграції риб, зниження негативного впливу господарської діяльності на водні та водно-болотні екосистеми (частини 2 і 3 ст. 12); зберігати природні ландшафти та екосистеми (п. «d» ч. 3 ст. 13).

Висновки. Таким чином, на підставі дослідження положень основних багатосторонніх і двосторонніх міжнародно-правових договорів України, які спрямовані на збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу, можна зробити висновок, що ці питання є одними з найбільш важливих і актуальних на міжнародному рівні, а тому наша держава, взявши на себе зобов'язання в зазначеній сфері, має спрямувати свої зусилля на їх належному відображенні в національному нормативно-правовому полі та

їх практичній реалізації. Є надія, що в найближчому майбутньому окресленим питанням приділятиметься посилена увага як на рівні екологічного законодавства, так і в практичній площині, адже згідно із Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. [85], який наразі має статус основного дороговказу в екологічній сфері, метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України для забезпечення конституційного права кожного громадянина на чисте і безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування та збереження і відновлення природних екосистем.

Список літератури

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 01.05.2021).
2. Доклад о работе пятого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Найроби, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).
3. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття : Закон України від 29.11.1994 р. № 257/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/94-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2021).
4. Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2004). *The Ecosystem Approach (CBD Guidelines)*. Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 50. URL: <https://www.cbd.int/doc/publications/ea-text-en.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).
5. Договір про Антарктику від 01.12.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text (дата звернення: 01.05.2021).
6. Про приєднання України до Договору про Антарктику 1959 року : Постанова Верховної Ради України від 17.09.1992 р. № 2609-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2609-12#Text> (дата звернення: 01.05.2021).
7. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики від 20.05.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045#Text (дата звернення: 01.05.2021).
8. Про участь України у Конвенції про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 року : Постанова Верховної Ради України від 04.02.1994 р. № 3937-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3937-12#Text> (дата звернення: 01.05.2021).
9. Дудькина И. П. Зарубежные аналитики о совершенствовании международно-правовых механизмов экосистемного управления в Арктике. *Московский журнал международного права*. 2016. № 2. С. 96–106.
10. Кухарев Н. Н., Корзун Ю. В., Жук Н. Н. Об экосистемном подходе АНТКОМ к управлению промыслом Антарктического криля (обзор). *Труды ЮгНИРО*. 2017. Т. 54. С. 34–66.
11. Голицын В. В., Овлащенко О. В. Международно-правовой режим Антарктики. *Международное право : учебник / отв. ред. А. Н. Вылегжанин*. Москва : Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. 1012 с.
12. Бекашев Д. К. Международно-правовой принцип экосистемного подхода в управлении рыболовством. *Актуальные проблемы российского права*. 2016. № 8 (69). С. 182–189.
13. Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику від 04.10.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_645#Text (дата звернення: 01.05.2021).
14. Про приєднання України до Протоколу про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику : Закон України від 22.02.2001 р. № 2284-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2284-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

15. Про заходи щодо збереження морських живих ресурсів Антарктики : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2002 р. № 1420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2002-p#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

16. Про ратифікацію Конвенції про захист Чорного моря від забруднення : Постанова Верховної Ради України від 04.02.1994 р. № 3939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3939-12#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

17. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 01.05.2021).

18. Великова В., Виноградов С., Гвилава М. Оценка требований национального и международного законодательства, существующих на практике подходов к сбалансированному планированию хозяйственной деятельности на побережьях, имеющих трансграничный характер; предложения по возможным механизмам учета природного компонента при согласовании планов развития для случаев трансграничного расположения уникальных береговых ландшафтов. *Научное обеспечение сбалансированного планирования хозяйственной деятельности на уникальных морских береговых ландшафтах и предложения по его использованию на примере Азово-Черноморского побережья* : в 11 т. / под ред. Р. Д. Косьяна. Геленджик, 2013. Т. 9. С. 1321–1465.

19. Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_175#Text (дата звернення: 01.05.2021).

20. Про ратифікацію Протоколу про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення : Закон України від 22.02.2007 р. № 685-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-16#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

21. Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів : Закон України від 29.10.1996 р. № 437/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

22. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, від 02.02.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 01.05.2021).

23. Копылов М. Н., Солнцев А. М. Рамсарская конвенция 1971 г. и экосистемный подход к разумному использованию и устойчивому развитию водно-болотных угодий. *Экологическое право*. 2012. № 3. С. 27–34.

24. Копылов М. Н., Копылов С. М., Мохаммад С. А. Как формировалась функция управления ООН в области охраны окружающей среды. *Вестник РУДН. Серия Юридические науки*. 2013. № 4. С. 302–308.

25. Спектор О. Міжнародне управління поведження з живими природними ресурсами. *Підприємство, господарства і право*. 2018. № 9. С. 274–278.

26. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 01.05.2021).

27. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату : Закон України від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

28. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text (дата звернення: 01.05.2021).

29. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Закон України від 04.02.2004 р. № 1430-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

30. Про затвердження Національного плану заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 р. № 346-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text (дата звернення: 01.05.2021).

31. Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин : Закон України від 19.03.1999 р. № 535-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

32. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 23.06.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (дата звернення: 01.05.2021).

33. Циприс М. С. Современные международные режимы охраны и сохранения мигрирующих видов диких животных : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / РУДН. Москва, 2016. 262 с.

34. Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : Закон України від 14.05.1999 р. № 662-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

35. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, від 03.03.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text (дата звернення: 01.05.2021).

36. Копылов М. Н., Меркулова К. А. К 40-летию Вашингтонской конвенции о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения. *Вестник РУДН. Серия Юридические науки*. 2013. № 3. С. 289–300.

37. Про затвердження Порядку видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині осетрових риб і виробленої з них продукції : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2007 р. № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2007-п#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

38. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо відповідності основним вимогам до дозвільної системи у сфері господарської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173-2015-п#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

39. Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2000 р. № 1822. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-2000-п#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

40. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року : Закон України від 13.06.1999 р. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

41. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 01.05.2021).

42. Luttenberger A. Legal Challenges of Ecosystem Approach to Sustainable Use of the Sea, UNESCO sponsored 4rd Dubrovnik Conference on Sustainable Development of Energy, Water and Environment Systems, Faculty of Mechanical Engineering and Naval Architecture, 2007.

43. Жукова Г. Н., Корзун В. А., Краишкіна С. А., Писарев В. Д., Синельников И. З. Международные проблемы формирования экосистемного подхода к освоению Мирового океана. *Теория и практика морской деятельности*. Серия научных публикаций / под ред. проф. Г. К. Войтоловского. Вып. 18. Международные условия. Составители: Г. Е. Гиголаев, П. А. Гудев. Москва : СОПС, 2010. 262 с.

44. Безденежна М. Ю. Застосування екосистемного підходу до регулювання рибних ресурсів. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 2. С. 96–98.

45. Гудев П. А. Конвенція ООН по морському праву: проблеми трансформації режиму. Москва : ИМЭМО РАН, 2014. 201 с.

46. Угода про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та

запасів далеко мігруючих риб і управління ними, від 04.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_560#Text (дата звернення: 01.05.2021).

47. Про ратифікацію Угоди про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними : Закон України від 28.11.2002 р. № 319-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

48. Про приєднання України до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер : Закон України від 01.07.1999 р. № 801-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

49. Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер від 17.03.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_273#Text (дата звернення: 01.05.2021).

50. McIntyre O. The Emergence of an 'Ecosystem Approach' to the Protection of International Watercourses under International Law. *Review of European Community and International Environmental Law*. 2004. № 13(1):1, 1–14 pp.

51. Конвенція ЕЭК ООН по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер 1992 года. ЕЭК ООН. Нью-Йорк, Женева, 2004. 20 с.

52. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року від 17.06.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_030#Text (дата звернення: 01.05.2021).

53. Про ратифікацію Протоколу про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року : Закон України від 09.07.2003 р. № 1066-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1066-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

54. Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (Конвенцію про охорону ріки Дунай) від 01.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_800#Text (дата звернення: 01.05.2021).

55. Про ратифікацію Конвенції щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (Конвенція про охорону ріки Дунай) : Закон України від 17.01.2002 р. № 2997-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-14#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

56. Про приєднання України до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці : Закон України від 04.07.2002 р. № 61-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

57. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, від 17.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text (дата звернення: 01.05.2021).

58. Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1024-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-р#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

59. Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів від 16.06.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_934#Text (дата звернення: 01.05.2021).

60. Про ратифікацію Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів : Закон України від 04.07.2002 р. № 62-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

61. Про приєднання України до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану : Закон України від 09.07.2003 р. № 1067-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

62. Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану від 24.11.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_422#Text (дата звернення: 01.05.2021).

63. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text (дата звернення: 01.05.2021).

64. Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 07.04.2004 р. № 1672-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1672-15#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

65. Сухорольський П. М. Міжнародно-правова охорона та регулювання сталого розвитку гірських регіонів (Альпійська та Карпатська конвенції) : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 240 с.

66. Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 19.06.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_366#Text (дата звернення: 01.05.2021).

67. Про ратифікацію Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Києві 22 травня 2003 року : Закон України від 04.09.2009 р. № 1621-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-17#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

68. Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 27.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_532#Text (дата звернення: 01.05.2021).

69. Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 16.10.2012 р. № 5432-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5432-17#n2> (дата звернення: 01.05.2021).

70. Протокол про сталий туризм до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 27.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_004-11#Text (дата звернення: 01.05.2021).

71. Про приєднання до Протоколу про сталий туризм до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 22.02.2017 р. № 1905-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1905-19#n2> (дата звернення: 01.05.2021).

72. Протокол про сталий транспорт до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 26.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_576#Text (дата звернення: 01.05.2021).

73. Про ратифікацію Протоколу про сталий транспорт до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 16.03.2016 р. № 1028-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1028-19#n5> (дата звернення: 01.05.2021).

74. Протокол про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат від 12.10.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001-17#Text (дата звернення: 01.05.2021).

75. Про приєднання до Протоколу про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 02.12.2020 р. № 1038-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-20#n2> (дата звернення: 01.05.2021).

76. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 23.05.2017 р. № 2063-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

77. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/ed20200703#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

78. Паризька Угода від 12.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 01.05.2021).

79. Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14.07.2016 р. № 1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2> (дата звернення: 01.05.2021).

80. Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою від 24.10.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001#Text (дата звернення: 01.05.2021).

81. Угода між Міністерством екології та природних ресурсів України та Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів від 30.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_043#Text (дата звернення: 01.05.2021).

82. Меморандум про порозуміння між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Шведською агенцією охорони довкілля про співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища від 21.11.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752_052#Text (дата звернення: 01.05.2021).

83. Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер від 29.11.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_165-12#Text (дата звернення: 01.05.2021).

84. Про ратифікацію Договору між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер : Закон України від 07.06.2017 р. № 2086-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2086-19#n4> (дата звернення: 01.05.2021).

85. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

References

1. Konventsia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia vid 05.06.1992 r. Data onovlennia: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text.

2. Doklad o rabote pjatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Najrobi, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> [in Russian].

3. Pro ratyfikatsiiu Konvencii pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia: Zakon Ukrainy vid 29.11.1994 r. № 257/94-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/94-вр#Text>.

4. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. (2004). *The Ecosystem Approach (CBD Guidelines)*. Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 50. URL: <https://www.cbd.int/doc/publications/ea-text-en.pdf>.

5. Dohovir pro Antarktyku vid 01.12.1959 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text.

6. Pro pryiednannia Ukrainy do Dohovoru pro Antarktyku 1959 roku: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.09.1992 r. № 2609-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2609-12#Text>.

7. Konventsia pro zberezhennia morskykh zhyvykh resursiv Antarktyky vid 20.05.1980 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045#Text.

8. Pro uchast Ukrainy u Konvencii pro zberezhennia morskykh zhyvykh resursiv Antarktyky 1980 roku: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.02.1994 r. № 3937-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3937-12#Text>.

9. Dudykina, I.P. (2016). Zarubezhnye analitiki o sovershenstvovanii mezhdunarodno-pravovykh mehanizmov jekosistemnogo upravlenija v Arktike. *Moskovskij zhurnal mezhdunarodnogo prava*, 2, 96–106 [in Russian].

10. Kuharev, N.N., Korzun, Ju.V., Zhuk, N.N. (2017). Ob jekosistemnom podhode ANTKOM k upravleniju promyslom Antarkticheskogo krilja (obzor). *Trudy JugNIRO*, 54, 34–66 [in Russian].

11. Golicyn, V.V., Ovlashhenko, A.V. (2009). Mezhdunarodno-pravovoj rezhim Antarktiki; in Vylegzhanin, N. (Ed.). *Mezhdunarodnoe pravo*. Moscow: Vyssee obrazovanie, Jurajt-Izdat [in Russian].

12. Bekjashev, D.K. (2016). Mezhdunarodno-pravovoj princip jekosistemnogo podhoda v upravlenii rybolovstvom. *Aktual'nye problemy rossijskogo prava*, 8(69), 182–189 [in Russian].

13. Protokol pro okhoronu navkolyshnoho seredovyshcha do Dohovoru pro Antarktyku vid 04.10.1991 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_645#Text.

14. Pro pryiednannia Ukrainy do Protokolu pro okhoronu navkolyshnoho seredovyshcha do Dohovoru pro Antarktyku: Zakon Ukrainy vid 22.02.2001 r. № 2284-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2284-14#Text>.

15. Pro zakhody shchodo zberezhenia morskyykh zhyvykh resursiv Antarktyky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.09.2002 r. № 1420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2002-п#Text>.

16. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst Chornoho moria vid zabrudnennia: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.02.1994 r. № 3939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3939-12#Text>.

17. Konventsiiia pro zakhyst Chornoho moria vid zabrudnennia vid 21.04.1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text.

18. Velikova, V., Vinogradov, S., Gvilava, M. (2013). Ocenka trebovanij nacional'nogo i mezhdunarodnogo zakonodatel'stva, sushhestvujushhih na praktike podhodov k sbalansirovannomu planirovaniju hozjajstvennoj dejatel'nosti na poberezh'jah, imejushhih transgranichnyj karakter; predlozhenija po vozmozhnym mehanizmam ucheta prirodnoho komponenta pri soglasovanii planov razvitija dlja sluchaev transgranichnogo raspolozhenija unikal'nyh beregovyh landshaftov. Nauchnoe obespechenie sbalansirovannogo planirovanija hozjajstvennoj dejatel'nosti na unikal'nyh morskikh beregovyh landshaftah i predlozhenija po ego ispol'zovaniju na primere Azovo-Chernomorskogo poberezh'ja. Kos'jan, R.D (Ed.). (Vols. 1–11; Vol. 9). Gelendzhik [in Russian].

19. Protokol pro zberezhenia bioriznomanittia ta landshaftiv Chornoho moria do Konventsii pro zakhyst Chornoho moria vid zabrudnennia vid 14.06.2002 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_175#Text.

20. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro zberezhenia bioriznomanittia ta landshaftiv Chornoho moria do Konventsii pro zakhyst Chornoho moria vid zabrudnennia: Zakon Ukrainy vid 22.02.2007 r. № 685-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-16#Text>.

21. Pro uchast Ukrainy v Konventsii pro vodno-bolotni uhiddia, shcho maiut mizhnarodne znachennia, holovnym chynom yak seredovyshche isnuvannia vodoplavnykh ptakhiv: Zakon Ukrainy vid 29.10.1996 r. № 437/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/96-вр#Text>.

22. Konventsiiia pro vodno-bolotni uhiddia, shcho maiut mizhnarodne znachennia, holovnym chynom yak seredovyshche isnuvannia vodoplavnykh ptakhiv, vid 02.02.1971 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text.

23. Kopylov, M.N., Solncev, A.M. (2012). Ramsarskaja konvencija 1971 g. i jekosistemnyj podhod k razumnoomu ispol'zovaniju i ustojchivomu razvitiju vodno-bolotnyh ugodij. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/60725-ramsarskaya-konvenciya-1971-ehkosistemnyj-podkhod-razumno-ispolzovaniyu> [in Russian].

24. Kopylov, M.N., Kopylov, S.M., Mohammad, S.A. (2013). Kak formirovalas' funkcija upravlenija OON v oblasti ohrany okruzhajushhej srody. *Vestnik RUDN. Serija Juridicheskie nauki*, 4, 302–308 [in Russian].

25. Spektor, O. (2018). Mizhnarodne upravlinnia povodzhennia z zhyvymy pryrodnymy resursamy. *Pidprijemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 9, 274–278 [in Ukrainian].

26. Ramkova konventsiiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro zminu klimatu vid 09.05.1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

27. Pro ratyfikatsiiu Ramkovoii konventsii OON pro zminu klimatu: Zakon Ukrainy vid 29.10.1996 r. № 435/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-вр#Text>.

28. Kiotskyi protokol do Ramkovoii konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro zminu klimatu vid 11.12.1997 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.

29. Pro ratyfikatsiiu Kiotskoho protokolu do Ramkovoii Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro zminu klimatu: Zakon Ukrainy vid 04.02.2004 r. № 1430-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15#Text>.

30. Pro zatverdzhennia Natsionalnogo planu zakhodiv z realizatsii polozhen Kiotskoho protokolu do Ramkovoï konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro zminu klimatu: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.08.2005 r. № 346-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.

31. Pro pryiednannia Ukrainy do Konventsii pro zberezhennta mihruïuchykh vydiv dykykh tvaryn: Zakon Ukrainy vid 19.03.1999 r. № 535-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-14#Text>.

32. Konventsiiia pro zberezhennta mihruïuchykh vydiv dykykh tvaryn vid 23.06.1979 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text.

33. Cipris, M.S. (2016). Sovremennye mezhdunarodnye rezhimy ohrany i sohraneniya migrirujushhïh vidov dikïh zhivotnyh. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

34. Pro pryiednannia Ukrainy do Konventsii pro mizhnarodnu torhivliu vydamy dykoi fauny i flory, shcho перебувають під загрозою зникнення: Zakon Ukrainy vid 14.05.1999 r. № 662-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-14#Text>.

35. Konventsiiia pro mizhnarodnu torhivliu vydamy dykoi fauny i flory, shcho перебувають під загрозою зникнення, vid 03.03.1973 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text.

36. Kopylov, M.N. Merkulova, K.A. (2013). K 40-letiju Vashingtonskoj konvencii o mezhdunarodnoj trgovle vidami dikoj fauny i flory, nahodjashhimisya pod ugrozoi ischeznovenija. *Vestnik RUDN. Serija Juridicheskie nauki*, 3, 289–300 [in Russian].

37. Pro zatverdzhennia Poriadku vydachi dozvoliv na import ta eksport zrazkiv vydiv dykoi fauny i flory, sertyfikatïv na peresuvni vystavky, reeksport ta introduksiiu z moria zaznachenïkh zrazkiv, yaki ye ob'iektamy rehuliuвання Konventsii pro mizhnarodnu torhivliu vydamy dykoi fauny i flory, shcho перебувають під загрозою зникнення, v chastyni osetrovïkh ryb i vyroblenoi z nykh produktsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.07.2007 r. № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2007-п#Text>.

38. Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo vidpovidnosti osnovnym vymoham do dozvilnoi systemy u sferi hospodarskoi diialnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.12.2015 r. № 1173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173-2015-п#Text>.

39. Pro zakhody shchodo zabezpechennia vykonannia mizhnarodnykh zobov'язan Ukrainy u зв'язku z yii pryiednanniam do Konventsii pro mizhnarodnu torhivliu vydamy dykoi fauny i flory, shcho перебувають під загрозою зникнення: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2000 r. № 1822. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-2000-п#Text>.

40. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku ta Uhody pro implementatsiiu Chastyny XI Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku: Zakon Ukrainy vid 13.06.1999 r. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text>.

41. Konventsiiia OON z morskoho prava vid 10.12.1982 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text.

42. Luttenberger, A. (2007). Legal Challenges of Ecosystem Approach to Sustainable Use of the Sea, UNESCO sponsored 4rd Dubrovnik Conference on Sustainable Development of Energy, Water and Environment Systems, Faculty of Mechanical Engineering and Naval Architecture.

43. Zhukova, G.N., Korzun, V.A., Kraishkina, S.A., Pisarev, V.D., Sinel'nikov, I.Z. (2010). Mezhdunarodnye problemy formirovaniya jekosistemnogo podhoda k osvoeniju Mirovogo okeana. Vojtolovskij G.K. (Ed.). *Teoriya i praktika morskoi dejatel'nosti. Serija nauchnykh publikacij. Issue 18. Mezhdunarodnye uslovija*. Moscow: SOPS [in Russian].

44. Bezdieniezha, M.Yu. (2013). Zastosuvannia ekosystemnogo pidkходу do rehuliuвання rybnykh resursiv. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnogo prava*, 2, 96–98 [in Ukrainian].

45. Gudev, P.A. (2014). Konvencija OON po morskomu pravu: problemy transformacii rezhima. Moscow: IMJeMO RAN [in Russian].

46. Uhoda pro vykonannia polozhen Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z morskoho prava vid 10 hrudnia 1982 roku, yaki stosuiutsia zberezhennta transkordonnïkh rybnykh zapasiv ta

zapasiv daleko mihruichykh ryb i upravlinnia nymy, vid 04.12.1995 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_560#Text.

47. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro vykonannia polozhen Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z morskoho prava vid 10 hrudnia 1982 roku, yaki stosuiutsia zberezhenia transkordonnykh rybnnykh zapasiv ta zapasiv daleko mihruichykh ryb i upravlinnia nymy: Zakon Ukrainy vid 28.11.2002 r. № 319-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319-15#Text>.

48. Pro pryednannia Ukrainy do Konventsii pro okhoronu ta vykorystannia transkordonnykh vodotokiv ta mizhnarodnykh ozer: Zakon Ukrainy vid 01.07.1999 r. № 801-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-14#Text>.

49. Konventsiia z okhorony ta vykorystannia transkordonnykh vodotokiv ta mizhnarodnykh ozer vid 17.03.1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_273#Text.

50. McIntyre, O. (2004). The Emergence of an 'Ecosystem Approach' to the Protection of International Watercourses under International Law. *Review of European Community and International Environmental Law*, 13(1):1, 1–14.

51. Konvencija EJeK OON po ohrane i ispol'zovaniju transgranichnykh vodotokiv i mezhdunarodnykh ozer 1992 goda. (2004). UN, New York, Geneva.

52. Protokol pro vodu ta zdorov'ia do Konventsii pro okhoronu ta vykorystannia transkordonnykh vodotokiv ta mizhnarodnykh ozer 1992 roku vid 17.06.1999 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_030#Text.

53. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro vodu ta zdorov'ia do Konventsii pro okhoronu ta vykorystannia transkordonnykh vodotokiv ta mizhnarodnykh ozer 1992 roku: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1066-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1066-15#Text>.

54. Konventsiia shchodo spivrobitnytstva po okhoroni ta stalomu vykorystanniui riky Dunai (Konventsiiu pro okhoronu riky Dunai) vid 01.06.1994 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_800#Text.

55. Pro ratyfikatsiiu Konventsii shchodo spivrobitnytstva po okhoroni ta stalomu vykorystanniui riky Dunai (Konventsiia pro okhoronu riky Dunai): Zakon Ukrainy vid 17.01.2002 r. № 2997-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-14#Text>.

56. Pro pryednannia Ukrainy do Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro borotbu z opusteliuvanniam u tykh krainakh, shcho poterpaiut vid serioznoi posukhy ta/abo opusteliuvannia, osoblyvo v Afrytsi: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 61-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61-15#Text>.

57. Konventsiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro borotbu z opusteliuvanniam u tykh krainakh, shcho poterpaiut vid serioznoi posukhy ta/abo opusteliuvannia, osoblyvo v Afrytsi, vid 17.06.1994 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text.

58. Pro skhvalennia Kontseptsii borotby z dehradatsiieiu zemel ta opusteliuvanniam: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.10.2014 r. № 1024-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-p#Text>.

59. Uhoda pro zberezhenia afro-ievraziiskykh mihruichykh vodno-bolotnykh ptakhiv vid 16.06.1995 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_934#Text.

60. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro zberezhenia afro-ievraziiskykh mihruichykh vodno-bolotnykh ptakhiv: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 62-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62-15#Text>.

61. Pro pryednannia Ukrainy do Uhody pro zberezhenia kytopodibnykh Chornoho moria, Seredzemnoho moria ta prylehloi akvatorii Atlantychnoho okeanu: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1067-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-15#Text>.

62. Uhoda pro zberezhenia kytopodibnykh Chornoho moria, Seredzemnoho moria ta prylehloi akvatorii Atlantychnoho okeanu vid 24.11.1996 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_422#Text.

63. Ramkova konventsiia pro okhoronu ta stalyy rozvytok Karpat vid 22.05.2003 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text.

64. Pro ratyfikatsiiu Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 07.04.2004 r. № 1672-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1672-15#Text>.

65. Sukhorolskyi, P.M. (2010). Mizhnarodno-pravova okhorona ta rehuliuвання staloho rozvytku hirskykh rehioniv (Alpiiska ta Karpatska konventsii) *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

66. Protokol pro zberezhennia i stale vykorystannia biolohichnoho ta landshaftnoho riznomanittia do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat vid 19.06.2008 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_366#Text.

67. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro zberezhennia i stale vykorystannia biolohichnoho ta landshaftnoho riznomanittia do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat, pidpysanoi u m. Kyievi 22 travnia 2003 roku: Zakon Ukrainy vid 04.09.2009 r. № 1621-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-17#Text>.

68. Protokol pro stale upravlinnia lisamy do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat vid 27.05.2011 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_532#Text.

69. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro stale upravlinnia lisamy do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 16.10.2012 r. № 5432-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5432-17#n2>.

70. Protokol pro stalï turyzm do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat vid 27.05.2011 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_004-11#Text.

71. Pro pryednannia do Protokolu pro stalï turyzm do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 22.02.2017 r. № 1905-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1905-19#n2>.

72. Protokol pro stalï transport do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat vid 26.09.2014 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_576#Text.

73. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro stalï transport do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 16.03.2016 r. № 1028-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1028-19#n5>.

74. Protokol pro stalï rozvytok silskoho hospodarstva ta silskoi mistsevosti do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat vid 12.10.2017 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001-17#Text.

75. Pro pryednannia do Protokolu pro stalï rozvytok silskoho hospodarstva ta silskoi mistsevosti do Ramkovoï konventsii pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 02.12.2020 r. № 1038-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-20#n2>.

76. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okhorony pralisiv zghidno z Ramkovoïu konventsiiu pro okhoronu ta stalï rozvytok Karpat: Zakon Ukrainy vid 23.05.2017 r. № 2063-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19#Text>.

77. Lisovy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 r. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/ed20200703#Text>.

78. Paryzka Uhoda vid 12.12.2015 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.

79. Pro ratyfikatsiiu Paryzkoï uhody: Zakon Ukrainy vid 14.07.2016 r. № 1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2>.

80. Uhoda pro druzhbu i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Kanadoiu vid 24.10.1994 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001#Text.

81. Uhoda mizh Ministerstvom ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy ta Ministerstvom navkolyshnoho seredovyscha ta vodnykh resursiv Respubliky Bolhariia pro spivrobitnytstvo v haluzi okhorony navkolyshnoho seredovyscha ta ratsionalnoho vykorystannia pryrodnykh resursiv vid 30.01.2003 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_043#Text.

82. Memorandum pro porozuminnia mizh Ministerstvom okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy ta Shvedskoïu ahentsiiu okhorony dovkillia pro spivrobitnytstvo u haluzi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha vid 21.11.2008 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752_052#Text.

83. Dohovir mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Respubliki Moldova pro spivrobitnytstvo u sferi okhorony i staloho rozvytku baseinu richky Dnister vid 29.11.2012 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_165-12#Text.

84. Pro ratyfikatsiiu Dohovoru mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Respubliki Moldova pro spivrobitnytstvo u sferi okhorony i staloho rozvytku baseinu richky Dnister: Zakon Ukrainy vid 07.06.2017 r. № 2086-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2086-19#n4>.

85. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

Suietnov Ye. P., PhD in Law, Assistant Professor, Head of the Environmental Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID 0000-0002-4094-444X

International legal obligations of Ukraine for the conservation and restoration of natural ecosystems and the implementation of the ecosystem approach

The article analyzes the provisions of the multilateral and bilateral international legal treaties of Ukraine aimed at the conservation and restoration of natural ecosystems and the implementation of an ecosystem approach, which is a strategy for the integrated management of land, water and living resources that promotes conservation and sustainable use in an equitable way.

Based on the conducted research, it is concluded that these issues are among the most important and relevant at the international legal level, therefore, our state, having assumed relevant obligations in this area, should focus its efforts to their proper reflection in the national regulatory and legal field and their practical realization.

It is hoped that in the near future, the outlined issues will receive increased attention both at the level of environmental legislation and in practical terms, because according to the Law of Ukraine «On the Basic principles (strategy) of state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030» dated 28.02.2019, which now has the status of a leading pointer in the environmental sphere, the goal of state environmental policy is to achieve a good state of the environment by introducing an ecosystem approach to all areas of socio-economic development of Ukraine to ensure the constitutional right of every citizen to a clean and safe environment, introduction of balanced nature management and conservation and restoration of natural ecosystems.

Keywords: environmental law; international environmental law; international legal obligations; ecosystem; conservation and restoration of natural ecosystems; ecosystem approach.

Рекомендоване цитування: Суєтнов Є. П. Міжнародно-правові зобов'язання України щодо збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 56–80. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.231605>.

Suggested Citation: Suietnov, Ye.P. (2021). Mizhnarodno-pravovi zobov'iazannia Ukrainy shchodo zberezhenia i vidnovlennia pryrodnykh ekosystem ta vprovadzhennia ekosystemnoho pidkhotu [International legal obligations of Ukraine for the conservation and restoration of natural ecosystems and the implementation of the ecosystem approach]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue, 153, 56–80*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.153.231605> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 01.05.2021 р.